

УДК 781.1+781.7

DOI <https://doi.org/10.32782/facs-2022-4-5>

Вікторія КАШАЮК

кандидат мистецтвознавства, доцент, доцент кафедри історії та теорії мистецтв, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025
ORCID: 0000-0003-4396-8946

Бібліографічний опис статті: Кашаюк, В. (2022). Трагізм чи героїзм? Психоінтерпретаційна модель лицаря-козака в українській музиці як національний мета концепт. *Fine Art and Culture Studies*, 4, 39–44, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2022-4-5>

ТРАГІЗМ ЧИ ГЕРОЇЗМ? ПСИХОІНТЕРПРЕТАЦІЙНА МОДЕЛЬ ЛИЦАРЯ-КОЗАКА В УКРАЇНСЬКІЙ МУЗИЦІ ЯК НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕТАКОНЦЕПТ

Українська історія та ситуація сьогодення змушує усвідомити вагомість впливу на суспільну думку, а відповідно – і його поведінкові реакції – засобів інформаційної та духовної війни. Саме на такі цілі спрямовані московські нарративи, створені на їхній основі мисленнєві кліше й зумовлені ними маніпуляційні ідеологічні впливи. Відтак, надзвичайно актуальним є аналіз та, можливо, творчий перегляд деяких усталених моделей, сформованих в українському мистецтві в цілому та музиці зокрема, які у контексті даного дослідження називаємо «психоінтерпретаційними», і серед них – модель, сформовану на основі трактування сукупної образності, що відображає архетип лицаря-козака.

Мета статті – виявити семантичні риси психоінтерпретаційної моделі лицаря-козака в українській музиці як національного метаконцепту та обґрунтувати його вплив на колективне мислення сучасного соціуму.

Методологія дослідження відображена у таких його завданнях: 1) обґрунтування поняття «психоінтерпретаційної моделі»; 2) розгляд «знакових» прикладів утілення козацької образності в українській музиці; 3) констатація можливого впливу вказаної психоінтерпретаційної моделі як національного метаконцепту на колективне мислення сучасного соціуму; 4) прогнозування потенційної динаміки метаконцепту.

Наукова новизна. У статті уведено до наукового обігу поняття «психоінтерпретаційна модель», значення якої експліковано у теоретико-інтерпретаційну, музично-філософську і психологічну сфери.

Висновок. Реальні обставини життя нації найкращим чином зумовлюють її психоемоційний розвиток, і маємо сподівання, що українці, пройшовши через трагічні випробування, відновлять силу лицарсько-вольового первня власної психіки, при цьому приклади героїзму сучасного українського лицарства стануть основою для потенційної динаміки метаконцепту. Таким чином зможемо вплинути на колективну свідомість і національну самоідентифікацію – жертви чи переможця, а відтак – і поведінку соціуму посередництвом світу художніх образів, скоригувавши смислотворення на рівні національного метаконцепту.

Ключові слова: лицарство-козацтво, українська музика, архетип, метаконцепт, психоінформаційна модель.

Viktoriia Kashaiuk

PhD in Art Criticism, Associate Professor at the Department of Arts History and Theory, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025
ORCID: 0000-0003-4396-8946

To cite this article: Kashaiuk, V. (2022). Trahizm chy heroizm? Psykhointerpretatsiina model lytsaria-kozaka v ukrainskii muzytsi yak natsionalnyi metakontsept [Tragedy or heroism? Cossack knight psychointerpretive model in Ukrainian music as a national metaconcept]. *Fine Art and Culture Studies*, 4, 39–44, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2022-4-5>

TRAGEDY OR HEROISM? COSSACK KNIGHT PSYCHOINTERPRETIVE MODEL IN UKRAINIAN MUSIC AS A NATIONAL METACONCEPT

Ukrainian history and the current situation make us realize the importance of the influence on public opinion, and accordingly, its behavioural reactions, the means of informational and spiritual warfare. The Moscow narratives, the thinking cliches created on their basis and the manipulative ideological influences caused by them are aimed at such goals. Therefore, it is extremely relevant to analyse and, perhaps, creatively revise some established models formed in Ukrainian art in general and music in particular, which in the context of this study we call «psychointerpretive».

and among them – a model formed on the basis of the interpretation of collective imagery, which reflects the archetype of the Cossack knight.

The purpose of the article is to reveal the semantic features of the Cossack knight psycho-interpretive model in Ukrainian music as a national metaconcept and to substantiate its influence on the collective thinking of modern society.

The research methodology is reflected in its following tasks: 1) justification of the «psychointerpretive model» concept; 2) examination of Cossack imagery «significant» examples in Ukrainian music; 3) ascertaining the possible impact of the specified psychointerpretive model as a national metaconcept on the collective thinking of modern society; 4) predicting the potential dynamics of the metaconcept.

Scientific novelty. The «psychointerpretive model» concept introduced into scientific circulation, the meaning of which is explained in the theoretical-interpretive, musical-philosophical and psychological spheres in the article.

Conclusion. The real nation's life circumstances best determine its psycho-emotional development, and we hope that Ukrainians, having passed through tragic trials, will restore the strength of the chivalrous and strong-willed element of their own psyche, while examples of modern Ukrainian chivalry heroism will become the basis for the potential dynamics of metaconcept. In this way, we will be able to influence the collective consciousness and national self-identification – victim or winner, and therefore – the behaviour of society through the world of artistic images, adjusting meaning-making at the national metaconcept level.

Key words: Cossack knighthood, Ukrainian music, archetype, metaconcept, psycho-informational model.

Актуальність проблеми представленої статті визначається національною історією та сьогоденням, що впливають на творення психоінтерпретаційних моделей у мистецтві, які, у контексті сформованих візій, у подальшому впливають на соціум. Ця наукова розвідка проводиться у період гострої фази російсько-української війни, яка триває від 2014-го року та є однією із чисельних епізодів тривалої північно-східної військової агресії на русько-українські землі, що розпочалися у 1169-му під проводом «першого великороса» Андрія Боголюбського. Із того часу криваві епізоди стали однією із головних складових майже тисячолітньої нашої історії – литовсько-руської, посполитої, гетьманської, відобразилися у викривленому дзеркалі кріпацтва та репресій російської і радянської імперій та відновилися в УНР і сучасній Україні.

Аналізуючи усю тяглість української історії України та ситуацію сьогодення, усвідомлюємо вагомість впливу на суспільну думку, а відповідно – і його поведінкові реакції – засобів інформаційної та духовної війни. На думку авторки, їх можна розділити на дві основні сфери – спонукання до нових воєнних дій суспільства у державі-загарбниці та приниження опору у державі-жертві. Саме на такі цілі спрямовані московські наративи, створені на їхній основі мисленнєві кліше й зумовлені ними маніпуляційні ідеологічні впливи.

Відтак, надзвичайно актуальним є аналіз та, можливо, творчий перегляд деяких усталених моделей, сформованих в українському мистецтві в цілому та музиці зокрема, які у контексті даного дослідження називаємо «психоінтерпре-

таційними», і серед них – модель, сформовану на основі трактування сукупної образності, що відображає архетип лицаря-козака. Нагадаємо, що, за твердженням К. Г. Юнга (2018), музика (єдина серед усіх мистецтв) безпосередньо відображає сенси архетипів або архетипічні форми, які ми сприймаємо, ідентифікуємо та інтерпретуємо через світ образів, тому певним чином скориговані сенси, закладені у вибрані архетипи, матимуть і потенційний вплив на присутнє у кожному із нас колективне несвідоме, а відтак – і на поведінкові реакції та вчинки нації в цілому та її окремих представників (на рівні дії підсвідомого індивідуального та групового).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Заявлена проблематика передбачає звернення до групи джерел, що належать філософській, психологічній та іншим сферам систематичного музикознавства, з яких почерпнуто цінні ідеї, що «спрацювали» у процесі обґрунтування поняття «психоінтерпретаційна модель» та її експлікації на лицарсько-козацьку образність в українській музиці ХХ – початку ХХІ століть.

Певні ідеї для розуміння вказаного поняття виникли під впливом аналізу подібних проблем у працях, зібраних у колективній монографії «Музика і сенс» за редакцією Дженіфера Робінсона (Music and Meaning, 1997). Йдеться про види сенсу у музиці, про можливість існування музичних значень не лише у внутрішніх, формальних музичних відносинах, а й у відносинах музики та інших сфер досвіду – дії, емоцій, ідей та цінностей, а у більш широкому трактуванні – про можливість зв'язку музичних сенсів та інтерпретації з мовою, оповіданням, драмою, уявою, метафорою та емоціями.

Важливі напрацювання щодо трактування архетипів у музиці здійснені у дослідженні Марини Севериної «Архетипи у проекції на творчість сучасних українських композиторів в культурному просторі». Це, з-поміж іншого, ідея про архетип-«метаконцепт», який виникає внаслідок тривалої реорганізації та трансформації архетипу від первинного образу до художнього символу як концепту культури (2013), який, у свою чергу, осмислюється реципієнтом і впливає на його подальше мислення і поведінку. У свою чергу, у нашому дослідженні ставимо питання про можливість трактування сукупності лицарсько-козацької образності як художнього символу на рівні концепту культури.

При осмисленні поняття «психоінтерпретаційна модель» також звертаємося до теорії інтерпретації Віктора Москаленка (2012) та психологічних передумов культурологічного аналізу, обґрунтованих Олександром Самойленком (2004) та ін.

Лицарсько-козацька образність, у тому чи іншому ракурсі, у низці наукових розвідок, окремі з яких принагідно згадуватимемо в основній частині представленої статті.

Мета статті – виявити семантичні риси психоінтерпретаційної моделі лицаря-козака в українській музиці як національного метаконцепту та обґрунтувати його вплив на колективне мислення сучасного соціуму.

Завдання дослідження полягають у наступному:

- обґрунтувати поняття «психоінтерпретаційної моделі»;
- розглянути «знакові» приклади втілення козацької образності в українській музиці;
- констатувати можливий вплив вказаної психоінтерпретаційної моделі як національного метаконцепту на колективне мислення сучасного соціуму;
- спрогнозувати потенційну динаміку метаконцепту.

Виклад основного матеріалу. Уведення поняття психоінтерпретаційної моделі є результатом потреби найбільш точно означити сутність певної сукупної образності, яка має архетипну функцію та особливий вплив на суспільну думку. Така модель має вже усталені характеристики, які відображають риси архетипу колективного безсвідомого та виникають при сприйнятті та інтерпретації психікою

індивіда вже на виробленому, умовно кажучи, практично рефлексорному рівні. Внаслідок тривалого функціонування в якості ментальної одиниці у культурній і суспільній свідомості та колективному безсвідомому така модель набула узагальнено-концептуального значення мета-рівня, що дозволило назвати її метаконцептом. У сфері образності, що функціонує як ментальна одиниця у свідомості певної нації, – за словами Сергія Кримського, мова йде про «символи колективної ідентичності, які належать, наприклад, до однієї нації, втілюють ціннісно-смысловий домострой етносу» (Кримський, 1998: 78), як вчений назвав архетипи, – це поняття стає *національним метаконцептом*.

Отож, ставимо собі питання: яка психоінтерпретаційна модель «спрацьовує» у реципієнта під дією лицарсько-козацького національного метаконцепту, увіковіченого у художніх (у даному контексті – музичних) творах? Іншими словами – які сенси закладені і відображаються через образність, якою змальовується лицарсько-козацький архетип? Наскільки суттєвих видозмін набув первинний етнокультурний генокод вказаного архетипу у процесі подальшої його трансляції у художньому континуумі? Яким ми сприймаємо/чуємо/бачимо/осмислюємо цей національний концепт сьогодні, коли він пройшов тривалий шлях смислоутворення? І, відповідно, головне питання: яким чином це впливає на процес національної самоідентифікації, – якими ми себе уявляємо та які поведінкові реакції соціуму це викликає?

Лицарська – дружинницька і козацька – тематика увійшла до численних творів української музики, головним чином оперного, кантатного, хорового, камерно-вокального жанрів, опосередковано відображена в інструментальній музиці (насамперед, через цитування пісенного та танцювального фольклору доби козаччини).

Проте, насамперед з'ясуємо, яким був первинний етнокультурний генокод архетипу українського лицарства – давньоруського дружинництва і козацтва, на основі фольклорних взірців відповідних історичних епох.

Емоційно-семантичне навантаження головного жанру давньоруської доби – билини або старини – головним чином, концентрувалося у сфері героїки, героїчної епіки (що у сучасну добу відгукнулося в епіці Миколи Лисенка, Бориса Лятошинського та інших мистців),

а також, рідше, мали побутові і ліричні сюжети. Це билини про Котигорошка, Добриню Микитича, Іллю Муромця, Олексія Поповича, Бориню Зміборця, Джурила та інших героїв часу, що виконувалися у супроводі гуслів. Вказаний жанр став основою для майбутньої козацької думи.

Козацькі пісні, які побутували у фольклорному середовищі від XVI–XVII століть, були присвячені видатним діячам Богданові Хмельницькому, Іванові Мазепі, Іванові Сірку, Данилові Нечаю та іншим, а також козацькому братству, військовій героїці, побуту та коханню. Особливою звитягою пронизані пісні, що набули значення гімнів – «Ой у лузі червона калина», «Нумо, хлопці, до зброї» (Єфремова, 2013). Наприклад, в останньому особливе піднесення виражене у приспіві «Ой чи пан, чи пропав, / Двічі не вмирати, / Гей, нумо, хлопці, до зброї!», а пісня «Ой у лузі червона калина» стала знаковою в репертуарі УПА та сучасним гімном в умовах повномасштабної російсько-української війни у 2022 році. А козацькі канти і псалми та пісні інших жанрів активно відроджуються, головним чином, завдяки творчій діяльності Тараса Компаніченка і «Хореї козацької».

Відповідно до жанрової диференціації, козацькі пісні відносяться до похідних маршових («Ой на горі та й жінці жнуть», «Віє вітер, віє буйний») та ліричних («Розлилися круті бережечки», «Ревуть, стонуть гори-хвилі», «Ой горе ж мені та на чужині») (Єфремова, 2013), серед в яких чуємо різноманітні емоційно-семантичні варіанти лірики.

Натомість у композиторській творчості лицарсько-козацька образність лише зрідка має маршову основу із характерною оптимістично-героїчною семантикою (рівномірність метричної основи, ритмічна пружність, закличні інтонації тощо), натомість домінуючу роль починає відігравати *трагізм*.

Неозброєним оком помітно, що лише незначна частина творів (як, наприклад, «Запорожець за Дунаєм» Семена Гулака-Артемовського чи «Чорноморці» Миколи Лисенка), у цілому, є емоційно легкими (належать до комічного жанру) й оптимістичними. Переважна більшість взірців утілення лицарсько-козацької образності витримані у трагедійному або трагедійно-героїчному емоційному ключі. Серед

найбільш відомих і часто виконуваних – опера «Тарас Бульба», кантата «Б'ють пороги», солоспів «Гетьмани, гетьмани» Миколи Лисенка, хор «Козака несуть» Миколи Леонтовича, ораторія «Дума про дівку-бранку» Михайла Вериківського, кантата «Хустина», «Монолог Тараса Бульби» і «Їхав козак» для соліста з оркестром, «Козацькі пісні» для голосу з фортепіано Левка Ревуцького, опери «Богдан Хмельницький» Костянтина Данькевича та «Гайдамаки» Юлія Мейтуса, хори «Тече вода в синє море», «Із-за гаю сонце сходить», «За байраком байрак» Бориса Лятошинського, кантати «Червона калина» Лесі Дичко, «Гамалія» Мирослава Скорика, «Чигрине, Чигрине» Віктора Камінського та низка інших творів.

Розглядаючи українське лицарство від давньоруської доби, згадаємо і Симфонію-диптих Євгена Станковича на вірші Тараса Шевченка для хору а cappella, що є одним із найбільш знакових творів, звернених до дружинницького періоду історії національного лицарства, і він також є прикладом утілення героїко-трагедійної («З передсвіта до вечора») та лірико-трагедійної («Плач Ярославни») образності.

Безумовно, описана вище ситуація домінування трагедійності у психоінтерпретаційній моделі лицарства-козацтва має об'єктивні причини. Зауважимо, що більшість творів написана за поетичним словом Тараса Шевченка (у наведеному вище переліку – також за Миколою Гоголем («Тарас Бульба») та на основі текстів козацьких пісень і дум). Як український пасіонарій доби покріпаченої України, коли від Січі-Гетьманщини, знищеної імперською Московією, лишилися лише «степ і могила», Тарас Шевченко відобразив увесь біль і трагедію козацтва, що й склало сутність національного метаконцепту лицарства-козацтва і стало головною рисою відповідної психоінтерпретаційної моделі у музиці від Миколи Лисенка до наших днів. Трагічно-романтичний пафос і глибокий сум – за «славними ділами», за Чигирином, за Січчю – стали головними семантичними характеристиками колись славного воїнства, «славних прадідів великих», нащадками яких стали «правнуки погані», яким Кобзар, з-поміж іншого, велить: «Щоб не сонним снилися / Всі неправди, щоб розкрилися / Високі могили / Перед вашими очима, / Щоб ви розпитали / Мучеників, кого, коли, / За що

розпинали!» («І мертвим, і живим, і ненародженим землякам...»). І саме ці риси акцентовано у музичній творчості, що набуло найбільш глибинних форм трагізму, втіленого яскравими художніми засобами – із використанням музично-риторичних фігур «хреста» («Тече вода в синє море» Б. Лятошинського, «Гамалія» М. Скорика та ін.), семантикою зменшених інтервалів, хроматизованих ходів, складних тональних та акордових утворень, «тихими» кульмінаціями тощо.

Таким чином, літературно-музичний дискурс витворив «*міф українського національного пекла*», як алегорично висловилася Оксана Забужко про «Гайдамаків» (2009: 114), або трагічний національний метаконцепт. Якщо розглядати психологію народу як аналог психології особистості, то мова йде про відображення у мистецтві пролонгованої колективної травми, і психоінтерпретаційна модель лицарства-козацтва є серед її «знакових» символів. Це дає підстави припустити, що подібна національна травма, самоусвідомлення у трагічному контексті сприяла виробленню свідомості переможеної жертви, чим і користувалася Московія протягом останніх століть поневолення України.

У цьому контексті варто пригадати два головні первні національної психіки – софійно-кордоцентричний і лицарсько-вольовий, знаменним чином втілені в образі козака Мамає, філософа-музиканта і звитязного воїна, чия поза, що повторюється у численних варіантах народних картин (див.: (Найден, 1997)), доповнених тими чи іншими деталями, свідчить про давні індоевропейські витоки цілісного чоловічого архетипу брахмана-кшатрія. Гармонійний розвиток таких первнів спостерігаємо в особистості національного генія козацького роду Григорія Сковороди і багатьох інших пасіонаріїв. У процесі історичного розвитку, в імперських умовах, лицарсько-вольовий елемент свідомо пригноблювався, відтак, оптимістично забарв-

лена героїка відходила на маргінес національної психіки, натомість кордоцентризм у різноманітних його формах – від народного плачу до трагедії – став основною самоусвідомлення в музиці. А можливо, і в реальному житті суспільства? (Як приклад, психоінтерпретаційна модель битви під Крутами зосереджена, головним чином, на трагізму загибелі українських воїнів, а не на героїчній величчї їхнього подвигу, та ін.).

Відтак, динаміка національного метаконцепту лицарства-козацтва потребує зміщення акцентів з трагедійності на просвітлену героїку, що може викликати більш оптимістичне бачення власної національної сутності та національно-суспільного майбутнього. Подібні героїчні «просвітлення», що чуються в окремих епізодах опери «Тарас Бульба» Миколи Лисенка, кантати-думи «Чигрине» Віктора Камінського чи кантати-поєми «Гайдамаки» Мирослава Скорика, є осердям формування оптимістично-героїчної психоінтерпретаційної моделі лицарства-козацтва у національній свідомості.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Безумовно, реальні обставини життя нації найкращим чином зумовлюють її психоемоційний розвиток, і маємо сподівання, що українці, пройшовши через трагічні випробування, відновлять силу лицарсько-вольового первня власної психіки та прийдуть у «гарні дні, дні весняні, дні відродження...» (Франко, 2007: 238), при цьому приклади героїзму сучасного українського лицарства стануть основою для потенційної динаміки метаконцепту. Таким чином зможемо вплинути на колективну свідомість і національну самоідентифікацію (*жертви чи, таки, переможця?*), а відтак – і поведінку соціуму посередництвом світу художніх образів, скоригувавши смислоутворення на рівні національного метаконцепту, чи не так?

Маючи на ці питання ствердну відповідь, все ж, залишаємо знаки питання, оскільки бачимо у них перспективи майбутніх досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу. 4-те вид. Київ : Факт, 2009. 148 с.
2. Єфремова Л. Козацькі пісні. *Енциклопедія сучасної України : електронна версія [онлайн] / гол. редкол.: І. Дзюба, А. Жуковський, М. Железняк та ін.; НАН України, НТШ*. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2013. URL : https://esu.com.ua/search_articles.php?id=8097 (25.08.2022).
3. Кримський С. Архетипи української культури. *Вісник Національної академії наук України : загально-наук. та громадполіт. журн.* 1998. № 7–8. С. 74–87.
4. Найден О. Українська народна картина. Фольклорний та етноісторичний аспекти походження і функцій образів : автореф. дис. ... докт. мистецтвознав. : 17.00.01. Київ, 1997. 54 с.

5. Москаленко В. Лекции по музыкальной интерпретации : учебное пособие. Киев : ТОВ «Типографія Клякса», 2012. 272 с.
6. Самойленко А. Психологические предпосылки культурологического анализа: размышление о методе. *Київське музикознавство. Культурологія та мистецтвознавство*. 2004. Вип. 15. С. 3–15.
7. Северинова М. Архетипи в культурі у проекції на творчість сучасних українських композиторів : автореф. дис. ... д-ра мистецтвознав. : 26.00.01. Київ, 2013. 36 с.
8. Северинова М. Теорія К. Г. Юнга про архетипи та її вплив на художню (музичну) культуру. *Культура України*. 2013. Вип. 40. С. 176–184. URL : https://ic.ac.kharkov.ua/nauk_rob/nauk_vid/rio_old_2017/ku/kultura40/24.pdf (26.08.2022).
9. Франко І. Захар Беркут. Київ : Велес, 2007. 240 с.
10. Юнг К. Г. Архетипи і колективне несвідоме / пер. з німецької К. Котюк, наук. ред. укр. видання О. Фешовець. 2-ге, опрац. вид. Львів : Астролябія, 2018. 608 с.
11. *Music and Meaning* / Ed. by J. Robinson. Ithaca, NY : Cornell University Press, 2018. 280 p.

REFERENCES:

1. Zabuzhko, O. (2009). *Shevchenkiv mif Ukrainy. Sproba filozofskoho analizu [Shevchenko's myth of Ukraine. An attempt at philosophical analysis]*. Kyiv: Fakt [in Ukrainian].
2. Yefremova, L. (2013). *Kozatski pisni. Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy: elektronna versiiia [Cossack songs. Encyclopedia of modern Ukraine: electronic version]*. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy [in Ukrainian]. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=8097 (25.08.2022) [in Ukrainian].
3. Krymskyi, S. (1998). *Arkhetypy ukrainskoi kultury [Archetypes of Ukrainian culture]*. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*. 7–8, 74–87 [in Ukrainian].
4. Naiden, O. (1997). *Ukrainska narodna kartyna. Folklornyi ta etnoistorychnyi aspekty pokhodzhennia i funktsii obraziv [Ukrainian folk painting. Folkloric and ethnohistorical aspects of the origin and functions of images]*. Thesis abstract for Doct. Sc. (Arts), 17.00.01. Kyiv [in Ukrainian].
5. Moskalenko, V. (2012). *Lektsii po muzykalnoy interpretatsii [Lectures on musical interpretation]*. Kyiv: TOV «Typography Klyaksa» [in Russian].
6. Samojlenko, A. (2004). *Psihologicheskie predposylki kul'turologicheskogo analiza: razmyshlenie o metode [Psychological preconditions for cultural analysis: reflection on the method]*. *Kiivs'ke muzikoznavstvo. Kul'turologiya ta mistectvoznnavstvo*. 15, 3–15 [in Russian].
7. Severynova, M. (2013). *Arkhetypy v kulturi u proektsii na tvorchist suchasnykh ukrainskykh kompozytoriv [Archetypes in culture in projection on the Ukrainian composer's contemporary works]*. Thesis abstract for Doct. Sc. (Arts), 26.00.01. Kyiv [in Ukrainian].
8. Severynova, M. (2013). *Teoriia K. H. Yunha pro arkhetypy ta yii vplyv na khudozhniu (muzychnu) kulturu [Jung on archetypes and its influence on artistic (musical) culture]*. *Kultura Ukrainy*. 40, 176–184. URL: https://ic.ac.kharkov.ua/nauk_rob/nauk_vid/rio_old_2017/ku/kultura40/24.pdf (26.08.2022) [in Ukrainian].
9. Franko, I. (2007). *Zakhar Berkut [Zakhar Berkut]*. Kyiv: Veles [in Ukrainian].
10. Jung, K. G. (2018). *Arkhetypy i kolektivne nesvidome [Archetypes and the collective unconscious]*. Lviv: Astroliabiiia [in Ukrainian].
11. *Music and Meaning* (2018) / Ed. by J. Robinson. Ithaca, NY: Cornell University Press [in English].